

УДК 316

ЗАКони управління і новітні методологічні підходи**Димитров В.***аспірант кафедри політології, соціології та соціальної роботи.*

Інститут управління протягом свого багатовікового існування виявив і дефініював специфічні, притаманні лише йому, закони, в яких відобразилися суттєві, загальні зв'язки, які усталилися протягом тривалого часу і мають об'єктивний характер. Що стосується теорії управління, то для неї характерні, починаючи з кінця XIX-го століття, набуття управлінням статусу наукової дисципліни, для якої характерні специфічні підходи.

Институт управления на протяжении своего многовекового существования выявил и определил специфические, свойственные лишь ему, законы, в которых отобразились существенные, всеобщие связи, которые установились на протяжении длительного времени и имеют объективный характер. Относительно теории управления, то для нее свойственны, начиная с конца XIX-го столетия, становление управления в качестве научной дисциплины, для которой характерны специфические подходы.

The institute of management throughout the centuries-old existence has revealed and has defined specific, peculiar only to it, laws in which intrinsic, general communications which were established throughout long time were displayed and have objective character. Concerning the management theory for it are peculiar, since end XIX-ro of century, so from the beginning of transition, formation of management as scientific discipline which are characteristic specific approaches.

Ключові слова: закон, соціальна дія, управління, інформатизація, система.

Стан трансформації як ознаки перехідного періоду в розвитку українського суспільства породжує цілі низки проблем, причому проблеми ці охоплюють всі галузі соціального життя. Три значні та глобальні сфери життєдіяльності суспільства – політична, економічна та духовна, - все більш нагально ставлять перед українською науковою спільнотою завдання напрацювати механізми та оптимізувати діяльність по управлінню цими сферами. Для цього виникає потреба з'ясування якісної характеристики соціального організму, виявлення засадничих законів його функціонування і розвитку, окреслення шляхів його оптимізації та вдосконалення.

Як слушно зазначається деякими дослідниками, еволюція суспільства багато в чому характеризується розвитком людського знання. Наука працює з проблемними ситуаціями, і, як правило, не ставить перед собою тих завдань, які принципово неможливо розв'язати. До кола цих проблем відноситься й проблеми управління в сучасних умовах. Не ставлячи на меті детально проаналізувати в даному розділі розвиток управлінської думки, звернімося до різноманітності підходів до аналізу феномену управління, усвідомлення його сутності та цілей.

Управління як цілепокладена, цілераціональна галузь буття соціуму, стало

об'єктом дослідження багатьох галузей науки. Управління за всіма своїми ознаками і характеристиками цілком підпадає під визначення феномену, які багато дослідників намагалися ідентифікувати, дефініціювати та знайти в них родові риси.

Вважаємо за доцільне звернутися до класика соціальної думки кінця XIX-го – почату XX-го ст. М.Вебера. Поява його праць співпала з формуванням національної і класової самосвідомості в Німеччині. Певною мірою суспільні настрої на той час чимось повторюються в умовах сучасної України, а саме, спорідненість з пошуками свого місця в європейській цивілізації, кристалізація таких понять, як нація, держава, армія, а також пошуком методологічних засад дослідження соціуму.

Для М. Вебера чи не головним в науковій думці стало поняття соціальної дії, де сенс її співвідноситься з діями інших людей і орієнтується на них. Управління є яскравим прикладом розгортання соціальної дії, але, з певними застереженнями, воно, як і інші типи соціальної дії, несе у собі такі ознаки, як поняття легітимного порядку (умовність і право), політичну складову, соціальне відношення, психологію, звичай, мотивацію та ін.

Сам Вебер визначав, що соціальна дія може бути орієнтована на минуле, сьогоденнє або очікуване в майбутній

поведінці інших; не всі типи діяльності є «соціальними» в певному сенсі. Зовнішня дія не може бути названа соціальною в тому випадку, якщо вона орієнтована лише на поведінку зовнішніх об'єктів. Внутрішнє відношення носить соціальний характер лише в тому випадку, коли воно орієнтовано на поведінку інших (яскравим прикладом зовнішніх і внутрішніх відносин може слугувати проблема зовнішнього і внутрішнього середовищ організацій - В.Д.); не всі типи взаємовідношень людей носять соціальний характер, соціальна лише та дія, яка за своїм змістом орієнтована на поведінку інших; соціальна дія не є ідентичною а ні до однакової поведінки багатьох людей, а ні тому на яке впливає поведінка інших. Тут вступають в силу такі моменти взаємодії індивідууму та «маси», від веселощів до відчаю, коли феномен обумовленості масовістю і феномен копіювання не поділяються чіткими границями і являють собою пограничні випадки соціальної дії. Стверджуючи це, Вебер уточнює, що соціальна дія є центральною проблемою соціології (соціального знання), яка конститує їх як науки [1, с. 625 – 627].

Всі ці параметри соціальної дії притаманні і суспільному інституту управління.

На сучасному етапі свого розвитку наука взагалі і теорія управління як її галузь переживають складні процеси. Загалом це явище цілком вкладається в запропоновану багатьма дослідниками схему, а саме, в схему водорозділа між диференціацією та інтеграцією наук. На це звернули увагу багато авторів, в тому числі, й російський дослідник В. Кохановський, який зазначає, що цей процес не є рівномірним: на певних етапах диференціація переважає, на інших, і це характерно для сучасної науки, переважає інтеграція.

Диференціація – це перехід окремих наукових знань в самостійні науки і розгалуження їх в наукові дисципліни (цей процес характерний для XVI і XVII ст.ст.). Для філософії в цей період характерним став розподіл на власне філософію та ряд філософських наук (онтологія, гносеологія, етика, естетика, діалектика тощо). Одночасно з процесом диференціації відбувався і процес інтеграції як синтезу наук і наукових дисциплін, об'єднання їх методів в єдине ціле. В руслі цих процесів сьогодні стрімко розвивається такі синтетичні, загальнонаукові галузі наукового знання, як системологія, кібернетика, синергетика тощо. Це ще в минулому столітті зафіксував видатний вчений

В.І.Вернадський у своєму вченні про ноосферу.

В цих же умовах відбувається й процес взаємообміну методами і засобами дослідження різних наук, але взаємодія наук та їх методів утруднюється нерівномірністю розвитку. Загалом сучасна методологічна ситуація характеризується методологічним плюралізмом, В цьому сенсі зусилля різних наук об'єднуються для вирішення певних гносеологічних завдань [2, с. 92 – 95].

Інтеграція наук привела до появи терміна «міждисциплінарність», явище якої останнім часом стало предметом інтенсивного обговорення в науковій спільноті. В річищі цього обговорення знайшли прояв різноманітні підходи, через призму яких проявилися позиції дослідників. Значну роботу по систематизації цих підходів було здійснено українськими дослідниками В. Кременем, С. Пазинічем та О. Пономарьовим. Віддаючи належне значному науковому доробку, запропонованому вітчизняними вченими В.Г. Афанасьєвим, А.Г. Спіркіним, М. Дьяченко, Л. Кандиловичем та ін., вони визначають місце і роль управління в сучасній українській ситуації, наводячи аналіз найхарактерніших ознак і тенденцій нового етапу цивілізаційного розвитку. Для Кременя, Пазиніча та Пономарьова такими ознаками стали:

- глобалізація та інтенсифікація політичних, економічних, науково-технічних, освітніх, культурних, духовних і міжособистісних відносин.
- бурхливе зростання інформатизації суспільства – від наукових досліджень, освіти і управління матеріальним виробництвом до телекомунікацій;
- реальні загрози глобальної екологічної катастрофи, виснаження природних ресурсів та загроза існуванню людини як біологічного виду;
- посилення суперечностей між тенденціями духовно-культурної інтеграції та прагненням до національно-етнічної та культурної самоідентифікації;
- зростання ролі людського чиннику у забезпеченні належної ефективності виробництва та управління ним;
- усвідомлення людини як самодостатньої цінності, головної мети суспільного виробництва, розуміння унікальності кожної людської особистості [3, с. 8].

Ми вважаємо, що в даному разі йдеться про системний підхід, адже тут суспільство розглядається в єдності всіх

своїх складових, починаючи від політики і закінчуючи духовною сферою життя.

У зв'язку з цим постає цілком логічне питання: які наслідки ситуація, описана вище, може мати для подальшого розвитку суспільства. Для цього вітчизняними авторами В. Пилипенко, В. Піддубним та І. Черненком пропонується за допомогою функціонального підходу накреслити можливі сценарії розвитку суспільства: "Суспільство являє собою систему, яка самоорганізовується в процесі взаємодії, які існують лише постільки, оскільки вона здатна підтримувати стан гомеостазиса (тобто виробляти стійкі режими функціонування); суспільство в процесі свого розвитку використовує один з можливих шляхів еволюції як послідовної реалізації можливих гомеостатичних станів з поворотними точками з багатьма альтернативами розвитку і критичних моментів структурного реформування системи; кожний з альтернативних шляхів розвитку супроводжується прогресуючою диференціацією деяких соціальних структур і зростом хаосу в інших сферах соціальної діяльності; з огляду на взаємозв'язок всіх структурних одиниць суспільства зміни в одному структурному елементі обумовлюють зміни в інших, а процес розвитку суспільства є незворотнім; латентні виміри соціальної системи характеризують не проявлені структури внутрішніх функціональних зв'язків" [4, с. 55].

Системний підхід є одним з домінуючих в сучасній науковій думці. Без перебільшення можна сказати, що системологія, яка по сутності пронизувала всю науку починаючи ще з часів Античності, посіла чільне місце як головна парадигма сучасної науки.

Системний підхід в управлінні відображає різноманітні особливості такої складної системи, як соціум. Це відображення відбувається через розуміння людиною взаємопов'язаних законів та тенденцій, які "працюють" за різних умов та обставин. В законах функціонування знаходять відбиток умови життєдіяльності системи, досягнення та утримання її гомеостазу. Закони руху і розвитку системи дозволяють прогнозувати вірогідну спрямованість тенденцій її розвитку, з урахуванням часового фактору.

Ієрархічність системи соціуму відображається в причинних або каузальних законах, які є одними з фундаментальних законів науки.

Динамічні закони визначають обумовленість будь-якого елемента системи іншим, вони створюють передумови для виявлення логічного діалектичного ланцюга "причина-наслідок". Існують і інші види законів, завдяки дії яких можливий суспільний поступ.

Інститут управління протягом свого багатовікового існування виявив і дефініював специфічні, притаманні лише йому, закони, в яких відобразилися суттєві, загальні зв'язки, які усталилися протягом тривалого часу і мають об'єктивний характер. Серед основних законів управління дослідники називають такі: закон єдності системи управління, зумовлений економічними, політичними та культурним умовами розвитку суспільства; закон пропорційності керованої та керувальної систем як раціональне співвідношення між ними; закон оптимального співвідношення централізації та детентралізації в управлінні; закон пріоритетності соціальних цілей (вважаємо, що це – аксіологічна складова управління – В.Д.); закон спеціалізації управління; закон інтеграції управління; закон економії часових, людських і матеріальних ресурсів; закон зростання суб'єктивності та інтелектуальності в управлінні; закон домінування глобальної мети [5, с. 45 – 46].

Що стосується теорії управління, то для неї характерні, починаючи з кінця XIX-го століття, тобто з початку переходу, набуття управлінням статусу наукової дисципліни, характерні специфічні підходи, репрезентовані, по-перше, класичним, або раціоналістичним напрямком (наприклад, школа наукової організації праці або наукового менеджменту Ф. У. Тейлора, адміністративною або класичною школою управління А. Файоля та теорією ідеальної демократії М. Вебера); по-друге, це соціально-психологічний або гуманістичний напрямок, репрезентований теорією людських відносин Е. Мейо, теорією Д. Мак-Грегора, теорією стилів управління К. Левіна та ін.; по-третє – системний або методичний напрямок, де поєдналися класична і соціально-психологічна школи а також численні прикладні концепції; по-четверте з втратою раціоналізмом своїх позицій на зміну йому приходить поведінковий підхід, завдяки якому з'являється розуміння місця і ролі особистості в організації; по-п'яте – ситуаційний підхід до управління соціальними системами, який виник на рубежі 70-х років XX ст. Він став своєрідним синтезом раціоналістичного та поведінкового підходів в управлінні соціальними організаціями.

Простежуючи еволюцію різних підходів в теорії управління, зазначимо наступне: ми являємося свідками не лише поступового переходу від однієї моделі управління до іншої а й їх діалектичного взаємопроникнення, переплетіння. Так, вважається, що ускладнення і динамізм сучасного виробництва, його багатовекторність в умовах постіндустріального суспільства свідчать про застарілість раціоналістичних “тейлористських” підходів. Нові умови вимагають застосування більш гнучких, адаптивноспроможних оперативних методик. Але, коли йдеться про формування організаційних структур, економічних розрахунків, планування або про деякі екстремальні ситуації, так званий “форс-мажор”, звертаються до раціоналістичних підходів. У випадку ж необхідності експериментів, швидкого реагування, звертаються до інших моделей – таких, наприклад, як органічне управління.

Моделі управління з часом набувають все більш аксіологічного, людиновимірного спрямування. Розуміння унікальності, неповторності кожної людини стає ознакою найновітніших підходів до теорії та практики управління, а місце матеріальних ресурсів посідає людина, яка виступає в якості незамінного, неповторного ресурсу. В зв'язку з цим з'являються нові підходи, головним компонентом в яких виступає людський ресурс, умови його існування в соціумі, в колективі, в організації.

Так, наприкінці ХХ століття значне місце в теорії управління посів культурологічний напрям, завдяки якому в науковий обіг введений такий понятійний блок, як організаційна культура. Тут поєдналися 3 фактори – системні, поведінкові і соціокультурні, що підсилює увагу до людського потенціалу як суб'єктів так і об'єктів управління.

Подальші тенденції розвитку теорії управління, за думкою дослідників, мають наступні напрями: це інтернаціоналізація соціологічного управлінського знання на базі виникнення міжнародних інформаційних систем (наприклад Інтернет), а також підсилення аксіологічної, світоглядної складової в системі наукового знання, завдяки яким полегшується адаптація індивіда до соціального середовища.

Проблема оптимального та адекватного реаліям життя управління посідає чільне місце в системі сучасного соціального знання. Відбувається процес, на який звернув увагу вітчизняний дослідник Г.В. Щокін, відзначивши “...швидкий

розвиток теорії і практики менеджмента в світі. Дійсно, для нього найбільш характерне стрімке сходження від непримітної периферійної дисципліни, якою менеджмент був у часи Ф. Тейлора, до основного напрямку соціальної думки, провідного суспільного і наукового інститута, який сьогодні визначає образ життя мільйонів людей” [6, с. 258].

Як будь-яка сфера людської діяльності, управління потребує пізнання й осягнення, тобто гносеологічної дії, спрямованої на відображення основних принципів, законів і закономірностей управлінського процесу. В цьому підході постає питання про методологічний інструментарій цієї гносеологічної діяльності, завдяки використанню і застосуванню якого тільки й можливе адекватне відображення даного феномену. Тому дана ознака вимагає звернення до філософії науки, історії науки, про єдність яких було слушно зазначено І. Лакатосом: “філософія науки без історії науки пуста; історія науки без філософії науки - сліпа. Керуючись цим перефразуванням Кантівського вислову, ми ... спробуємо пояснити, яким чином історіографія науки могла б вчитися у філософії науки і навпаки... (а) філософія науки виробляє нормативну методологію, на основі якої історик реконструює “внутрішню історію” і тим самим дає раціональне пояснення зростання об'єктивного знання; (b) дві конкуруючі методології можна оцінити за допомоги нормативно-інтерпретованої історії; (c) будь-яка раціональна реконструкція історії потребує доповнення емпіричною (соціально-психологічною) “зовнішньою історією” [7, с. 457].

Даний підхід цілком підпадає під запропоновану авторитетними українськими дослідниками В.Кременем та В.Ільїним картину стану сучасної філософської думки, де потреби “ в новій духовній парадигмі, в їх подальшому прогресі величезні. Не випадково в сучасній філософії спостерігаються зрушення в бік духовної проблематики, з'являються багато робіт етичного, культурного, естетичного смислів. Ще одна тенденція сучасної філософії полягає в конкретизації філософського знання з ретельним використанням апарату науки. Неухильно зростає значущість аналітичних, раціоналістичних тенденцій у філософії. Подальший розвиток дістають неklasичні тенденції (при збереженні спадкоємності з класичною філософією). Все більш продуктивним стає діалог різних філософських напрямів і шкіл.

Методологічна ситуація в сучасній науці несе на собі ознаки певної парадоксальності. З одного боку, протягом багатьох століть в ареалі теоретичного пізнання усталилися традиційні, перевірені часом методи і методології як сукупність цих методів, і певні алгоритми вирішення гносеологічних та епістемологічних завдань, які зарекомендували себе з позитивних позицій в сенсі своєї універсальності. До цієї групи з повними підставами можна віднести загальнофілософські, загальнонаукові, а також методи, які, будучи запозичені з вузьких галузей знання, бездоганно “працюють” на рівні їх широкого застосування.

З іншого ж боку, постійна зміна і збагачення наукової картини світу, поява в ній нових парадигм і концепцій, нових “викликів” (А. Тойнбі), змушує науковців здійснювати кроки в напрямку пошуків нових методів і методології, нових підходів, які здатні адекватно відобразити нові ситуації, які виникають в світі як з пізнавальної точки зору, так і в ракурсі “відповідей” на ці “виклики”. Цей, донедавна маловідомий масив, останнім часом став предметом дослідження багатьох науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних, і процес його освоєння нині перебуває в стані становлення і розгортання.

Підсумовуючи, зазначимо: нові реалії в бутті соціуму кличуть до життя впровадження нових підходів, нового методологічного інструментарію, завдяки яким стає можливим не лише адекватне осягнення вже відкритих законів управління, а й пошуків нових тенденцій і закономірностей розгортання соціальних процесів в сучасних умовах. Метою цього когнітивного процесу має стати імплементація в соціальну практику інноваційних технологій, які базуються на фундаментальних наукових парадигмах, які базуються на засадах системології, синергетики і міждисциплінарного підходу.

Література

1. Вебер М. Избранные произведения: пер. с нем./ сост., общ. Ред. и посл. Ю.Н. Давыдова; Предисл. П.П. Гайденко. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
2. Кохановский В.П. Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений./Кохановский Валерий Павлович/ – Ростов н/Д.: «Феникс», 1999. – 576 с.
3. В.Е. Пилипенко, В.А. Поддубный, И.В. Черненко Социальный морфогенез: Эволюция и катастрофы (синергетический подход), Киев: «Наукова думка», 1993. - 100 с.
4. Димитрова Л.М. Соціологія управління та організацій: Навч. Посіб. Для студ. Вищ. Навч. Закладів / Національний технічний ун-т “Київський політехнічний ін-т”. – 2-ге виправ. і доп. – К.: Політехніка НТУУ “КПІ”, 2005. – 156 с.
5. Щокін, Георгій Социальная теория и кадровая политика: Моногр. – К.: МАУП, 2000. – 576 с.
6. Кун Т. Структура научных революций: Пер. с англ. / Т. Кун; Сост. В.Ю. Кузнецов. – М.: ООО «Издательство АСТА», 2001. – 608 с.